

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-16>

УДК 821.161.2.(045)

Момот Н.М.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

НАЦІОСОФСЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЕСЕЇСТИКИ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Анотація. У статті подано наукове обґрунтування стосовно специфіки та національно-філософської спрямованості літературної есеїстики Є. Маланюка. Визначено, що вона для нього стала формою вираження світоглядної культурологічної моделі України. Висвітлено питання, що постають у процесі осягнення есеїстичного доробку автора, зокрема національно-філософський контекст його літературно-критичних досліджень. Акцентовано увагу на феномені інтелектуального потенціалу есеїстичних текстів, творчої особистості Маланюка та його ролі у формуванні позиції українства в еміграції. Вказано, що літературне есе стало моделлю творчої та водночас аналітичної роботи автора, яка ґрунтується на значному масиві інтерпретацій європейської культурної спадщини. Зроблено висновок про те, що ідеї Маланюка, висловлені в есеях, демонструють поступ української національної ідеї та її активну життєздатність в умовах еміграції.

Ключові слова: есеїстика, націоналізм, національна ідея, інтелектуальний потенціал, антиколоніальна свідомість.

Momot Nelia

"KROK" University

THE NATIONAL-PHILOSOPHICAL CONCEPTUALITY OF THE JOURNALISTIC DISCOURSE OF E. MALANIUK'S ESSAYS

Summary. The article presents a scientific substantiation regarding the specifics and national-philosophical orientation of E. Malaniuk's literary essays. It is determined that for him it became a form of expression of the ideological culturological model of Ukraine. The poet's national-philosophical position in Ukraine and then abroad is characterized by the invariability of interpretation. For Malaniuk, the form of expression of national meaning was formed in poetry, and the deep worldview culturological model of Ukraine appeared in literary essays. The issues that arise in the process of comprehending the author's essay work, in particular the national-philosophical context of his literary-critical research, are covered. Malaniuk's essays ask and seek answers to serious questions: first, what caused the fatal Ukrainian history; secondly, how to influence the genetic spiritual shortcomings of Ukrainians; third, how to strengthen faith and national identity. Emphasis is placed on the phenomenon of intellectual potential of essay texts, Malaniuk's creative personality and his role in forming the position of Ukrainians in emigration. It is stated that the literary essay has become a model of creative and at the same time analytical work of the author, which is based on a significant array of interpretations of European cultural heritage. "The Book of Observations" in two volumes, Malaniuk's notebooks confirm the authentic methods of the essayist, his approaches and complex artistic interpretations. Malaniuk's essays are a deeply meaningful phenomenon that represents his legacy as an intellectual original position of focusing on the national question. His national philosophy, basically artistic, is based on the literary-theoretical concept that Malaniuk formed in his own essays, which arose on a certain margin of his life. It is concluded that the ideas expressed in his essays demonstrate the progress of the Ukrainian national idea and its active viability in emigration. The invariability of the position, the unshakable rank of Malaniuk not only attracts public attention, but acts as a leading position in the existence of Ukrainians in exile. His essays worked and, most importantly, are now able to work as a weapon in two directions: on the one hand, aimed at the colonial (and now – postcolonial) consciousness of mainland Ukrainians; on the other – positioning and perception of Ukraine by another spiritual environment on other continents (international branding in the world spiritual dimension).

Keywords: essay writing, national philosophy, national idea, intellectual potential, anti-colonial consciousness.

Постановка проблеми. Зосередження на літературознавчій діяльності Євгена Маланюка стає наразі цікавим дослідницьким явищем. Естетична природа цих пошуків зорієнтована на культурні процеси Європи та Америки, зокрема еміграційні осередки українства. У цьому контексті передбачається необхідність глибокого вивчення світогляду есеїстики Маланюка, яка викликає певну суголосність з його поезією. Національно-філософська позиція поета в Україні, а потім за її межами вирізняється незмінністю трактування. Форма вираження національного сенсу для Маланюка сформувалася в поезії, а глибока світоглядна культурологічна модель України виявилася у літературній есеїстиці. Питання, що постають у процесі осягнення есеїстичного доробку, полягають у тому, що являє

собою Маланюк-есеїст, національно-філософський контекст його літературно-критичних досліджень, феномен інтелектуального потенціалу есеїстичних текстів, творча особистість Є. Маланюка та його роль у формуванні позиції українства в еміграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна спадщина Маланюка у різні часи привертала увагу дослідників за різними напрямками. Останнім часом його есеїстика, її ідеологічне спрямування зацікавлює все більше. Зокрема, у цьому ряду варто відзначити видання Г. Клочека «Євген Маланюк. «Проза» поета», особливістю якого є вміщення до цього не друкованих частин маланюківського «Нотатника», а також уперше перекладені українською мовою спогади Єжи Стемповського про Маланюка.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Актуальність нашого дослідження досягається тим, що наразі не існує повного комплексного вивчення есеїстики Маланюка, яке має на меті визначення оригінальності й автентичності вираження суспільної думки українства в еміграції та впливу на її формування у контексті історософського та націософського підходів.

Формулювання мети статті. Наша стаття покликана розглянути наукове обґрунтування, що склалося у сучасному літературознавстві стосовно специфіки та націософської спрямованості літературної есеїстики Є. Маланюка, та визначити, що есе для Маланюка стало формою вираження світоглядної культурологічної моделі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибина думок та обшир тематики есеїстики Маланюка вражає, оскільки осмислення суспільних проблем, їх трактування, структура викладу досліджень однозначно підштовхує до висновків про потужні інтелектуальні можливості есеїста, а також про те, що саме літературне есе стало моделлю роботи, яка є водночас і творчою, й аналітичною за своєю суттю. Незмінність позиції, непохитний чин Маланюка (у Європі – войовничий, в Америці – націософський) не просто привертає суспільну увагу, а виступає провідною позицією існування українства в еміграції. Його ідеї, висновки демонструють поступ української національної ідеї в умовах її притлумлення в Україні та активну життєздатність поза її межами.

Есеїстика Маланюка ставить та шукає відповіді на серйозні питання: по-перше, що стало причиною фатальної української історії; по-друге, як вплинути на генетичні духовні недоліки українства; по-третє, як посилити віру та національну самосвідомість.

Варто звернути увагу на те, що есеїстика Маланюка охоплює не просто багатовимірну сутність поставлених проблем, а методологія його спостережень спрямована на глибоке тлумачення, в основі якого серйозна аналітика автора, що ґрунтується на значному масиві інтерпретацій європейської культурної спадщини, українських письменників (від Шевченка до Ліни Костенко). «Книга спостережень» у двох томах, нотатники Маланюка підтверджують автентичні прийоми есеїста, його підходи та складні художні інтерпретації. Есе Маланюка – різні за набором жанрових ознак. Якщо «Книга спостережень» має образ автора, філософське осмислення проблеми, історичний принцип викладу, то записи нотатників – це постійний рух авторського «я», спонтанність ідей. Але центральним у всіх текстах є інтелектуальність думки і чітка логічність (навіть якщо допис безсюжетний). Саме це є наріжним каменем есеїстичних текстів Маланюка. Така приватна риса авторського «я» вирізняє феноменальність його інтелектуального потенціалу.

Існує низка наукових обґрунтувань вітчизняних авторів стосовно специфіки та націософської спрямованості творчості, зокрема й есеїстики Маланюка. Л. Куценко осмислював та розкривав власне розуміння постаті Маланюка як поета-емігранта, вигнанця. Починаючи з 1989 року Куценко-маланюкознавець створював літературознавчі праці, найпомітнішою серед яких стала монографія «Dominus Маланюк: тло і по-

стать» [3]. Це продуктивні міркування та спостереження над еволюцією постаті Маланюка, зроблені на основі свідчень сучасників есеїста, що, безумовно, розкривають непересічність чину поета та есеїста, оприявнюють його біографічні, історичні, культурологічні та політичні умови перебування в еміграції, що вплинуло на формування суспільної думки українців, які вимушено перебували за межами Батьківщини. Саме пошуки Куценка в Польщі, Чехії, США, особисте знайомство та листування з сином Маланюка, робота з архівами УВАН дали можливість донести есеїстику автора до читача – опублікувати ще не друковані твори та нотатники.

О. Пахльовська у передмові до видання «Євген Маланюк «Малоросійство. Нариси з історії нашої культури» [4] визначає есеїста як непримиренно критичного нашого сучасника. Вона зазначає, що він завжди виступав суворим опонентом України, яка лишається в умовах посттоталітарної ментальності. О. Пахльовська стверджує, що есеїстика Маланюка – це теоретичний спадок, цінність якого полягає у поєднанні культурології з національним психоаналізом. Вона робить поділ його есеїстики на дві групи: 1) синтез культурологічних та літературознавчих есе про Шевченка, Франка, Леся Українку, Мазепу й Гоголя; 2) есеїстика публіцистичного характеру з посиланнями на філософські праці Ніцше, Бергсона, Фрейда.

Програмними можна назвати дослідження Г. Ключека, оскільки, починаючи зі статті «Князь духа і мислі», а на сьогодні системно доповнюючи вагомими розвідками, як наприклад, «Про методологію літературознавчої есеїстики Євгена Маланюка», «Феномен есеїстики Євгена Маланюка: сім ознак» [2], він вагомо розширив своїми напрацюваннями сучасне маланюкознавство. Вчений висвітлює есеїста у двох аспектах: біографічний з акцентом на феноменальній згармонізованості «емоцій» та «рацій»; портретний з оцінкою особистості Маланюка як носія поетичного слова, зарядженого національною ідеєю. Загалом праці відзначаються концептуальним підходом до вивчення есеїстичної спадщини Маланюка.

Історичну публіцистику аналізував В. Панченко [5], приділивши увагу тому, як Маланюк визначив постать гетьмана Мазепи в проєкції на майбутнє української історії. Це вирізняє ключове питання історичних есеїв – екстраполяція світових процесів на українську історію в її розвитку.

Висвітлення шевченкіани Маланюка у публіцистичному дискурсі знайшло відображення у розвідці Г. Грабовича «Шевченко у критиці Євгена Маланюка» [1]. Г. Грабович визначає Маланюка у двох іпостасях: Маланюк-поет та Маланюк-публіцист і критик. Окрім того, науковець звертає увагу, як на початку Маланюк ретранслює ідеї Донцова, а в подальшому – в чому виявилася їх розбіжність.

Есеїстика Маланюка – глибоко осмислене явище, яке репрезентує його спадщину як інтелектуальну самотню позицію зосередження на національному питанні. Його націософія, мистецька в своїй основі, побудована на літературно-теоретичній концепції, яку Маланюк сформував у власній есеїстиці, що виникла на певному маргінесі його життя. Його біографічний шлях від вояка УНР до есеїста-інтелектуала демонструє

націософський сенс такого вибору з метою демонстрування активної життєздатності ідейного пошуку українців. Особливістю есеїстичних текстів Маланюка є їх діалогічність. Він нерідко ставить питання, ніби чекаючи відповіді, яку адресат зобов'язаний прозвітувати перед суспільством. Така універсальність спілкування допомагає разом осмислювати (навіть у ретроспективі, що наразі надважливо) проблеми, визначати їх – така собі модель активізації суспільства. Його есеїстика працювала та, найголовніше, й зараз здатна працювати як зброя у двох напрямках: з одного боку, спрямована на колоніальну (а наразі – постколоніальну) свідомість материкових українців; з другого – позиціонування та сприйняття України іншим духовним середовищем на інших континентах (міжнародний брендинг у світовому духовному вимірі). Така позиція стала для Маланюка провідною: небайдужість, художньо-естетичне покликання, національна ідейність характеризують есеїстичний доробок поета-інтелектуала. Під критичне слово есеїста підпадали конкретні адресати: російський тоталітаризм, малоросійство, більшовизм.

Маланюк ніколи не був забутий, незважаючи на еміграцію. Європа, а далі Америка стали визначенням його місця у світі, де він знайшов можливість працювати, розвиватися духовно вільно, без примусу та з непохитністю бути присутнім у літературі, інтелектуально-духовному вимірі світових митців. Таке біографічне обрамлення додає творчій есеїстиці Маланюка вираження думки, власної позиції у літературному житті в еміграційних умовах, що знайшло відбиток у літературно-критичних статтях-есеях. Літературна есеїстика Маланюка представлена доволі різними текстами з різною тематикою, комунікативною стратегією, але спрямована на стереотипи, що склалися як у колоніальній Україні, так і в сприйнятті антиколоніальної філософії вільного світу. «Книга спостережень» – літературно-критичні статті, які носять науково-дослідницький характер. «Нотатники» – щось на зразок блогерських дописів, рефлексія на щодень. Але так чи так – усі ці тексти по-своєму спорядично працюють як суспільна публіцистика, що активно побутує у світі. Це різноформатна реакція Маланюка на більш, а іноді менш важливі проблеми. Ситуація прояву певної позиції, тип художнього мислення, центризм якого – у поста-ті митця, Маланюка-громадянина світу, українця за походженням та духом. За поезією Маланюка стоїть високий талант митця, з текстів же есеїстики оприявнюється літературний портрет самого автора, його позиція, критичність думок. На відміну від поезії, хоча строфа й визнана «залізною», критичність думок в есеях досягає піку широти Маланюка та градусу аналітичного дискурсу. Якщо поезія для Маланюка – місія, то есе –

життєво необхідна функція існування митця, реалізація політичного, історичного, суспільного, громадянського досвіду. Есе – жанр вільних людей, у яких відсутня догматичність. Тому Маланюк активно, поруч з поезією, створював подібні записи. Йому притаманний процес осмислення, оскільки він завжди, з молодих років вояка УНР і до останнього подиху в нью-йоркській квартирі, належав до української світової еліти, був чутливим до всього, що відбувалося. Такий екзистенційний досвід Маланюка пов'язаний насамперед з тим, що він жив на зламі суспільних та соціальних потрясінь, глобальних світових змін, особливо тих, які стосувалися життєво важливих речей: ідеологія, світогляд, духовний вимір буття.

Висновки з даного дослідження і перспективи. На європейському континенті на початку 20 ст. відбувалися радикальні політичні процеси (війни, революції), які призвели до глобальних змін співіснування країн. Це вплинуло на те, що поява ідеологічного протиборства штучно створеного Радянського Союзу з іншими державами у 20-х роках 20 ст. несвідомо зробило частину прогресивних українців громадянами світу – емігранти з України шукали прихисток своїх духовних ідей в інших країнах. Процеси, пов'язані з асиміляцією емігрантів, у свою чергу, донесли істину світовій спільноті, носіями цієї істини стали такі постаті, зокрема, як Маланюк. Більшовицька ідеологія в Україні створила кризу національного духу, тому всі, хто позбавився через це свободи творчої думки, перебували у пошуку її реалізації. Скрута національної ідеї створила суспільство емігрантів, яке об'єднало особисті національні смисли та візії з Америки. Звідси беруть початок аксіологічні думки Маланюка про лікування хвороби малоросійства. Та й сам Маланюк, поміж інших, привертає увагу світової спільноти до власної поста-ті саме гострою есеїстикою, палкістю висловів, критичністю думок. Його, як і багатьох інших, притягує тема історизму, аналізу та дошукування історичних помилок і уроків. Інтелектуальна праця, вкладає в есеї, приваблює літературним словом, хоча, разом з тим, знаходиться у науковій площині. Позиція чину воїна складає державницьку лінію людини, яка була вояком, але остаточно утвердилася в боротьбі за ідею влучним словом. Осягнення есеїстики Маланюка викликає посилений інтерес та стає предметом наукових досліджень. Зокрема, розкриття ступеню відвертості автора в есеїстиці та у спорідненому й суголосному, за історіософським та націософським аспектом, поетичному викладі тих же концептуальних речей. Есеїстика Маланюка в Україні наразі набирає нових ідеологічних обертів, вона нарешті саме в Україні створює той бажаний ефект, що отримав сучасне трактування – боротьба під час інформаційної війни.

Список літератури:

1. Грабович Г. Шевченко у критиці Євгена Маланюка. *Критика*. 2000. № 3–4. С. 29–34.
2. Клочек Г. Євген Маланюк: «Проза» поета. Київ : Український пріоритет, 2019. 264 с.
3. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і поста-ть. Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2001. 264 с.
4. Маланюк Є. Малоросійство. Нариси з історії нашої культури. Київ : Українська прес-група, 2012. 72 с.
5. Панченко В. Іван Мазепа в історичній публіцистиці Євгена Маланюка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 85. С. 291–299.

References:

1. Grabovich, G. (2000). Shevchenko u krytytsi Yevhena Malaniuka [Shevchenko in criticism of Yevhen Malanyuk]. *Criticism*, vol. 3–4, pp. 29–34.
2. Klochek, G. (2019). Yevhen Malaniuk: «Proza» poeta [Yevhen Malanyuk: "Prose" of the poet]. Kyiv: Ukrainian priority. (in Ukrainian)
3. Kutsenko, L. (2001). Dominus Malaniuk: tlo i postat [Dominus Malanyuk: background and figure]. Kirovograd: Central Ukrainian Publishing House. (in Ukrainian)
4. Malaniuk, E. (2012). Malorosiistvo. Narysy z istorii nashoi kultury [Little Russia. Essays on the history of our culture]. Kyiv: Ukrainian Press Group. (in Ukrainian)
5. Panchenko, V. (2009). Ivan Mazepa v istorychnii publitsystytsi Yevhena Malaniuka [Ivan Mazepa in the historical journalism of Yevhen Malanyuk]. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Series: Philological Sciences*, vol. 85, pp. 291–299.